

Pragmatični frazemi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*

Nataša Jakop

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljena posebna skupina frazemov, pragmatični frazemi, in sicer so izpostavljene njihove oblikoslovne, skladenjske in predvsem pomenske značilnosti. Podan je kratek pregled rabe izrazov, ki se za pragmatične frazeme uporabljajo v literaturi. Shematično so prikazane pragmatične kategorije, ki so potrebne za ustrezen pomenski opis teh jezikovnih enot. Pragmatični frazemi iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika so razvrščeni glede na uslovarjeno pragmatično funkcijo.

ABSTRACT: The article presents a special group of the so-called pragmatic phrasemes. Discussed are their morphological, syntactic and, especially, semantic features. A brief overview of various expressions for pragmatic phrasemes that are used in literature is included. A schematic representation of pragmatic categories needed for an adequate semantic description of these linguistic units is given. The pragmatic phrasemes from the Dictionary of Standard Slovenian are classified according to the presentation of their pragmatic function in the dictionary.

1. Značilnosti pragmatičnih frazemov

Frazemi, tudi pragmatični, so del jezikovnega sistema, slovarja. Kot jezikovnosistemske enote jih opredeljuje dejstvo, da **v govoru ne nastajajo sproti**, to pomeni, da jih govorec ne tvori po skladenjskih pravilih, temveč jih vsakokrat prikljiče iz spomina kot **stalne in celovite jezikovne enote**. Zmožnost priklica in ustrezne rabe (pragmatičnih) frazemov iz spomina omogočajo maternim govorcem kognitivne sposobnosti, nematernim govorcem pa take leksikalizirane jezikovne enote povzročajo veliko težav, predvsem zaradi družbenih in kulturnih razlik, npr. v slovenskih pozdravih ni uslovarjena tista časovna okoliščina, ki bi omejevala rabo pozdrava na čas od poldneva do večera, kot je npr. v angleškem jeziku (*good afternoon*) – v slovenskih pozdravih so uslovarjeni samostalniški leksemi *jutro*, *dan* in *večer*, ne pa tudi *opoldne*, *popoldne* (**dobro popoldne*); prim. tudi pozdrava, ki sta na ravni izbire sestavin v slovenskem in angleškem frazemu enaka (*dober*

dan – *good day*), a se rabita v deloma različnih okoliščinah sporazumevanja: angleški pozdrav ima uslovarjeno okoliščino, ki rabe ne omejuje le na srečanje udeležencev sporazumevanja: »The expression *Good bye* is used either /.../ when people meet, esp. in the morning or the afternoon, or /.../ when people meet or leave each other.« (Cambridge International Dictionary of English 2001: 216: **good**; podč. N. J.); slovenski pozdrav pa ima uslovarjeno okoliščino, ki omejuje rabo pozdrava na srečanje udeležencev sporazumevanja.¹ Nematerni govorniki se morajo pomena in pogojev rabe pragmatičnih frazemov naučiti.

Pragmatični frazemi so za razliko od drugih, nepragmatičnih frazemov (npr. *vreči puško v koruzo*, *zob časa*) zaradi svojih oblikoslovno-skladenjskih posebnosti, in sicer **skrajnih oblikoslovno-skladenjskih omejitev**,² shranjeni v spominu maternih govorcev v obliki, ki je v veliki oziroma največji možni meri prekrivna z rabo v besedilu in/ali okoliščinah sporazumevanja (npr. *pojdi se solit*; *reši se, kdor se more*; *dober dan*; *kolikor vem*; *resnici na ljubo*). Zaradi te posebnosti v uskladiščanju³ pragmatičnih frazemov v spominu maternih govorcev je pri teh jezikovnih enotah težko potegniti ostro mejo med *langom* in *parolom*.⁴

Pri tem je treba opozoriti na razmerje med izrazi *lang* (*langue*) – *parol* (*parole*) – *langaž* (*langage*). Izhajam iz predpostavke, da gre za trihotomijo.⁵ Tako razumevanje v slovenskem jezikoslovju ni običajno. J. Toporišič (1992, 53) razume *langaž* (govorico) kot zbirni pojem (torej hierarhično višji, kot nadpomenko) za *lang* (jezik) in *parol* (govor): »Govorica /je/ /p/oimenovanje in pojem za jezik in govor.« V takem pojmovanju ostaja *langaž* v jezikoslovnem smislu neopredeljen, vsebinsko prazen. Če pa predpostavimo, da je razmerje med temi izrazi enakovredno in gre za tri med seboj povezane, a različne pojme, je *lang* abstrakten sistem znakov (npr. stalna besedna zveza), *parol* njegova uresničitev v besedilu (poved) in *langaž* uresničitev povedi, besedila v okoliščinah sporazumevanja (izrek). V *langaž* torej vstopajo dejavniki sporazumevanja (udeleženci sporazumevanja, odnos med njimi, okoliščine sporazumevanja)⁶ – ti pa so bistveni za pomenski opis pragmatičnih frazemov, kar je razvidno iz **sheme 1**.

¹ V SSKJ pri tem pozdravu ni uslovarjena okoliščina rabe, bi pa morala biti, ker je pomensko razločevalna (npr. dobro jutro, dober večer).

² O tem že E. Kržišnik (1994, 165). Skrajne oblikoslovne omejitve imajo tudi prislovni frazemi, npr. *dan na dan*, *od zore do mraka*, nimajo pa takih skladenjskih omejitev, kot jih ugotavljamo pri pragmatičnih frazemih, ki v povedi niso stavčni členi.

³ O »uskldiščenju« (v nem. Speicherung) jezikovnih enot v spominu govornika npr. F. Coulmas (1981, 71) in S. Stein (1995, 35).

⁴ Na to je opozoril že F. Coulmas (1981, 19).

⁵ Na to trojnost me je opozorila dr. Erika Kržišnik. V literaturi so nanjo opozarjali nekateri razlagalci de Saussurjevih *Predavanj* (tj. *Cours de linguistique générale*, 1916); o tem prim. T. Lewandowski (1994, 625).

⁶ To, da je *langaž* komunikacijsko določen že pri de Saussurju, trdi D. Škiljan, ki celo meni, da je de Saussure »/.../ zdavnaj že pred začetkom teorije komunikacije in njenim modelom komunikacijskega dejanja začrtal njegove temeljne elemente /.../« (Saussure 1997, 270).

Shema 1: Pomen frazema *biti si v laseh* in pragmatičnih frazemov *pojdi se solit* in *hvala, enako* na ravni langa, parola in langaža

slovarska oblika frazema (LANG)	uresničitev frazema v besedilu (PAROL)	uresničitev frazema v okoliščinah sporazumevanja (LANGAŽ)
biti si v laseh 'spreti se, stepsti se'	<i>Naši otroci so si hitro v laseh.</i>	dvogovor pri mizi med poslušanjem radijskih poročil: G ₁ : »A si slišala, Rusi in Američani so si spet v laseh!« 'trditev', 'vprašanje', 'opozorilo' G ₂ : »Ah, ta politika. Briga me.«
'biti v sovražnem odnosu'	<i>Rusi in Američani so si spet v laseh.</i>	
'bojevati se' ⁷	<i>Ta plemena so si večno v laseh.</i>	
pojdi (-te, -ta) se solit ; 3. os. naj se gre (-jo/-do, -sta) solit 'izraža nejevoljo, jezo nad kom'	<i>Pojdi se solit!</i> je zavpila za njim.	dvogovor med zakoncema zjutraj pred odhodom v službo: G ₁ : »Draga, danes imam sestanek, zato ne bom mogel pote v službo.« G ₂ : »Ah, <i>pojdi se solit!</i> Mogoče bi morala zamenjati moža!« 'izraza nejevoljo, jezo nad možem zaradi neizpolnjenega pričakovanega dejanja'
hvala, enako 'vljudnostni odziv na izraženo voščilo pri jedi'	<i>Hvala, enako!</i> so zamrmrali ostali.	pri mizi, pred jedjo: G ₁ : »Dober tek, zbrana družba!« G _{2,3...} : » <i>Hvala enako!</i> « 'vljudnostni odziv na izraženo voščilo pri jedi'

G₁ – prvi govorec
G₂ – drugi govorec, ki je hkrati naslovnik prvega govorca
G_{2,3...} – več drugih govorcev, ki so hkrati naslovniki prvega govorca

Shema ponazarja dvoje:

(1) Razlike med frazemom *biti si v laseh* in pragmatičnima frazemoma *pojdi se solit* in *hvala, enako* na ravni njihove slovarske oblike (langa) in uresnitve v besedilu (parola):

Medtem ko je pri frazemih mogoče ločiti slovarsko obliko od uresnitve frazema v besedilu (v oblikoslovno-skladenjskem smislu), ju pri pragmatičnih frazemih ni mogoče ostro razmejiti. Slovarska oblika pragmatičnih frazemov je prekrivna z vsaj eno od rab v besedilu. Ta ugotovitev pojasnjuje tudi dejstvo, da so pragmatični frazemi v literaturi (tudi tuji) navajani precej neenotno, in sicer enkrat v slovarski obliki (pisani z malo začetnico in brez končnega ločila), drugič v besedilni (kot povedi: z veliko začetnico in/ali s končnim ločilom, npr. v SSKJ *dober dan!*). Pogosto so v prizadevanju, da bi bili prikazani v slovarski obliki, pragmatični frazemi neustrezno zapisani, z navedbo pomanjkljivih ali celo napačnih oblik rabe, npr.

⁷ Primeri in pomeni so (deloma prirejani) iz SSKJ (geslo: las).

nem. *den Teufel an die Wand mahlen* za pragmatični frazem *mal den Teufel nicht an die Wand*. (Burger 1982, 110.) Posebnost pragmatičnih frazemov, ki izhaja predvsem iz njihovih skrajnih oblikoslovno-skladenjskih omejitev, je torej, da je njihova **slovarska oblika v veliki meri ali v celoti prekrivna z njihovo uresničitvijo v besedilu**.

(2) Vlogo parola in langaža pri določanju in opisovanju pomenov frazemov in pragmatičnih frazemov:

Pri določanju pomena frazemov langaž ne igra pomembne vloge; ima pa vlogo pri določanju sporazumevalne vloge frazema (npr. trditev, vprašanje, opozorilo ipd.). Okoliščine izrekanja ne vplivajo na določanje oblikoslovno-skladenjskih in pomenskih značilnosti frazemov. Drugače pa je pri pragmatičnih frazemih. Pri njih pomena ne moremo določiti samo iz besedilne realizacije (parola). Za ustrezen pomenski opis je treba nujno upoštevati konotativne sestavine ter pogoje rabe pragmatičnih frazemov, torej njihove pragmatične sestavine. To ponazarja pragmatični frazem *hvala, enako*, ki ga, izoliranega iz okoliščin sporazumevanja (le na besedilni ravni), ne moremo ustrezno pomensko opisati; torej kot ustaljeni, leksikalizirani vljudnostni odziv na izraženo voščilo pri jedi, kar je pragmatična funkcija. Druga posebnost pragmatičnih frazemov je torej, da je njihov **pomen mogoče ustrezno opisati le ob upoštevanju dejavnikov sporazumevanja kot pragmatično funkcijo**, zato lahko govorimo le o pragmatičnem pomenu.

Skladenjsko so pragmatični frazemi:

- **leksikalizirani izreki**⁸ (kot medmeti, npr. *živjo*), npr. *dober dan, ni za kaj, ne ga lomit, še vprašaj*, ali
- **leksikalizirani del izreka** (kot členki, npr. *baje*), npr. *to se pravi, po mojem mnenju, kolikor vem, če se ne motim, naj se mi jezik posuši*.⁹

Do zdaj opisane lastnosti (jezikovnosistemska) in posebnosti (komunikacijska določenost) pragmatičnih frazemov so dobro izražene v rabi poimenovanja za te jezikovne enote. Besedna zveza *pragmatični frazem* je sestavljena iz samostalniškega jedra frazem s sistemsko končnico -em, kar pomeni, da poimenuje jezikovnosistemske enote,¹⁰ pridevniški prilastek pragmatični pa kaže na njihovo

⁸ Izrek je pragmatična enota, enota langaža. Ker govorimo o trojnosti na ravni *lang - parol - langaž*, je smiselno ločevati med povedjo in izrekom. Tako pojmovanje je uveljavljeno v pragmatični literaturi, ne pa tudi splošno v jezikoslovju. O tem prim. M. Bešter (1993/94, 363): »Toporišič pri svojem pojmovanju povedi, ki se sicer izrazno prekriva s pojmom izreka, ne izhaja iz teorije govornih dejanj oz. delovalnega značaja jezika, zato mu poved tudi ne predstavlja niti uresničitve govornega dejanja niti ni njen smisel razberljiv iz upoštevanja okoliščin. *Poved je in ostaja enota jezikovnega sistema, izrek pa je pragmatična enota, enota rabe.*« (Podč. N. J.) V svoji zadnji slovnici J. Toporišič (2000, 731) za izreke pravi, da so to »v glavnem /.../ povedi v danih sotvarjih«.

⁹ V slovnici (Toporišič 2000, 135) so pragmatični frazemi večinoma med medmetnimi in členkovnimi frazemi.

¹⁰ Potrebo po rabi izraza *frazem* je strokovno utemeljila E. Kržišnik (1994, 9–13), ki je s svojimi prispevki v drugi polovici 80. in začetku 90. let odločilno vplivala na razvoj slovenske frazeologije in frazeološko terminologijo.

razločevalno lastnost z drugimi frazemi, in sicer opozarja, da je treba te jezikovne enote razumeti kot enote sporazumevanja, ki jih je mogoče ustrezno opisati le s pragmatičnimi kategorijami. S tem utemeljujem, da so vsa druga poimenovanja za te jezikovne enote, ki se rabijo v slovenski in tuji literaturi, manj ustrezna ali celo neustrezna.

1.1 Poimenovanja pragmatičnih frazemov v literaturi

Kratek pregled rabe izrazov, ki se za pragmatične frazeme uporabljajo v literaturi (večinoma sicer ne čisto prekrivno), predstavljen v nadaljevanju, želi predvsem potrditi ustreznost rabe poimenovanja *pragmatični frazem*.

V slovenski literaturi se poleg poimenovanja *pragmatični frazemi*, ki ga je v slovenskem jezikoslovju prva uporabila E. Kržišnik (1994, 163–166), rabi tudi poimenovanje *komunikacijski* ali *sporočanski frazemi* (I. Stramljič Breznik 2000/01, 143–162). I. Stramljič Breznik je pragmatične frazeme poimenovala »komunikacijski«, ker »tuji sodobni frazeološki raziskovalci v zadnjem času dajejo prednost izrazu komunikacijske formule/frazemi«. Avtorica se pri tem sklicuje na Fleischerjevo (1997) skupino »komunikacijskih formul« (v nem. kommunikative Formeln) in Burgerjevo (1998) skupino »komunikacijskih frazemov« (v nem. kommunikative Phraseologismen) oziroma »rutinskih formul« (v nem. Routineformeln). Sinonimno temu izrazu I. Stramljič Breznik predlaga slovenski izraz »sporočanski frazemi«, z utemeljitvijo, da »se tuji komunikacija in komunike načeloma prevajata s sporočanjem oz. sporočilom, zato je smiselno pri tem tudi ostati« (prav tam, 193). Ugovor proti rabi izrazu komunikacijski/sporočanski frazemi je predvsem dejstvo, da pridevnik komunikacijski/sporočanski ni razločevalen nasproti drugim frazemom – s pragmatičnega vidika so namreč vsi frazemi (in širše seveda tudi druge jezikovne enote) »komunikacijski«, kar pomeni, da se uporabljajo pri sporazumevanju oziroma imajo pri sporazumevanju določeno vlogo. Sicer je pa tudi H. Burger, na katerega se avtorica sklicuje, opozoril, da je izraz »pragmatični frazem« (v nem. pragmatische Phraseologismen), ki ga je prvi uporabil za poimenovanje posebne skupine frazeoloških enot leta 1982,¹¹ vsebinsko ustrežnejši od izrazov »komunikacijski frazemi« in »rutinske formule«, ker »dobro zajame posebnosti teh jezikovnih enot« (Burger 1998, 36). Samo iz praktičnih¹² razlogov se je v svoji zadnji monografiji odločil za rabo izraza »rutinske formule« (prav tam).

Vsa druga poimenovanja v literaturi niso popolnoma prekrivna z izrazom pragmatični frazemi:

- »pragmatični idiomi« (v nem. pragmatische Idiome: H. Burger 1973),
- »frazeološke formule« (v nem. phraseologische Formeln: K. D. Pilz 1978),

¹¹ V delu H. Burger, A. Buhofer, A. Sialm (1982), *Handbuch der Phraseologie*.

¹² Avtor sicer ni pojasnil, kateri so ti »praktični« razlogi, verjetno pa gre za problem vključevanja oziroma nevkjučevanja enobesednih pozdravov tipa *tschuf* v isto skupino jezikovnih enot.

- »sporazumevalne formule« (v nem. kommunikative Formeln: W. Fleischer 1997),
- »rutinske formule« (v nem. Routineformeln: F. Coulmas 1981, R. Gläser 1986, H. Burger 1998),
- »jezikovne rutine« (v nem. sprachliche Routine: E. Rauch 1992),
- »sporazumevalne rutine« (v angl. conversational routines: K. Aijmer 1996).

Vsa navedena poimenovanja vključujejo širšo skupino jezikovnih enot: poleg pragmatičnih frazemov obravnavajo tudi druge leksikalizirane izreke, in sicer

a) lekseme, ki so že po definiciji »uslovarjena govorna dejanja« (Vidovič Muha 2000, 188), torej pri katerih ne moremo govoriti o denotativnem pomenu v smislu izražanja predmetnosti, lastnosti, dogajanja, stanja; to so medmeti in členki;

b) lekseme, ki pod določenimi pogoji rabe izgubijo svoje kategorialne lastnosti (npr. sklanjanje, spreganje), na pomenski ravni izgubijo denotativni pomen (v smislu izražanja predmetnosti, lastnosti, dogajanja, stanja), ki ga v celoti ali deloma nadomesti pragmatična funkcija, skladenjsko pa so leksikalizirani izreki in jih je mogoče ustrezno opisati le s pragmatičnimi kategorijami, zato imajo v SSKJ stavčno pojasnilo, izraženo v razlagi tipa *izraža* ali v obliki kvalifikatorskega pojasnila. Taki leksemi so npr.:

- nekateri samostalniki: *bomba: Bomba!* (vzklik, ki izraža čustveno vznemirjenost), *hudič: Hudič!* (kletvica), *konj: Konj!* (psovka), *prostor: Prostor!* (ukaz psu);

- nekateri glagoli: *goreti: Gori!* (vzklik pri otroških igrah, ki izraža opozorilo: zdaj se bližaš skriteму predmetu); *odpasti: Odpade!* (vzklik, ki izraža zavrnitev); nekateri deležniki: *zmenjen: Zmenjeno!* (izraža konec pogovora s sprejetjem sklepa);

- nekateri prislovi: *presneto: Presneto!* (kletvica, vzklik, ki izraža čustveno vznemirjenost), *grozno: Grozno!* (vzklik, ki izraža visoko stopnjo čustvene prizadetosti);

c) nekatera bolj ali manj ustaljena izražanja vljudnosti, npr. *Oprostite, da si vas drzнем vprašati...* (vljudnostna fraza).

Navedeni primeri leksikaliziranih izrekov kažejo na dejstvo, da v naravnih jezikih obstajajo take leksikalizirane jezikovne enote (eno- in večbesedne), ki jih je mogoče opisati le s pragmatičnimi kategorijami. Zanimanje zanje se je povečalo v 80. letih, kar je posledica večjega upoštevanja pragmatičnih spoznanj v jezikoslovju.¹³

¹³ J. L. Mey (1993, 18) meni, da se je zanimanje za pragmatiko povečalo v zadnjih dvajsetih letih, k čemur so močno prispevale štiri mednarodne konference (leta 1985 v Viareggiu, 1987 v Antwerpnu, 1990 v Barceloni, 1993 na Japonskem). V tem času so ustanovili tudi mednarodno pragmatično zvezo (The International Pragmatics Association – IprA). Raziskovalci objavljajo nova pragmatična spoznanja v reviji *Journal of Pragmatics* in v drugih revijah in knjižnih publikacijah. S. Stein (1995, 23) govori celo o »pragmatičnem preobratu« (v nem. pragmatische Wende) v jezikoslovju po letu 1970 zaradi velikega vpliva, ki ga je imela pragmatika na jezikoslovje. Seveda je pragmatika najbolj vplivala na semantiko (Leech 1981, 319), ker imata vedi skupen raziskovalni predmet – pomen.

Raziskovalci teh leksikaliziranih načinov izražanja in sporazumevanja so vse tiste leksikalizirane jezikovne enote, katerih skupna značilnost je (samo), da v njihovem pomenskem opisu ni mogoče govoriti o (denotativnem) pomenu, temveč o (pragmatični) funkciji, združili in poimenovali z izrazi oziroma besednimi zvezami, ki imajo v svojem jedru izraz »formula« ali »rutina« (gl. shemo 2), zato se je v nemški literaturi najbolj uveljavil izraz »rutinske formule«, v angleški pa »sporazumevalne rutine«. V okviru takega poimenovanja so pragmatični frazemi le ena od skupin leksikaliziranih enot, ki jih je treba obravnavati kot pragmatični pojav.

Shema 2: Možne kombinacije jedra (samostalnika) in določila (pridevnika) v poimenovanih jezikovnih enot, med katere spadajo tudi pragmatični frazemi, v slovenski in tuji literaturi

določilo	jedro			
	rutina	formula	frazem	idiom
sporazumevalna	+	+	-	-
komunikacijski	-	-	+	-
sporočanjejski	-	-	+	-
pragmatični	-	-	+	+
rutinska	-	+	-	-
frazeološka	-	+	-	-
jezikovna	+	-	-	-

2. Pomenski opis pragmatičnih frazemov

Samo oblikoslovno-skladenjske značilnosti, in sicer skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve frazema, niso razločevalno merilo med pragmatičnimi frazemi in drugimi frazemi; prim. *če si rekel a, reci tudi b* 'nadaljuj, povej vse', *s polno paro* 'zelo, hitro', *pazi na svoj jezik* 'pazi, kaj in kako govoriš' ipd. Za navedene frazeme je značilno, da se v določenih oblikah (in rabah) približujejo pragmatičnim frazemom; od pragmatičnih frazemov se ločijo v dvojem:

– nimajo tako skrajnih oblikoslovno-skladenjskih omejitev, torej se rabijo tudi v drugih oblikah, npr. *če bi bila bolj pazila na svoj jezik, do tega spora sploh ne bi prišlo*, predvsem pa

– pri njih pragmatična funkcija še ni prevladala nad denotativnim pomenom, torej ti frazemi še vedno poimenujejo stanje, lastnost, dogajanje ali predmetnost.

V nekaterih oblikah in rabah frazemov, pri katerih je sporazumevalna vloga (predvsem pozivna) izrazita, se frazemi približujejo pragmatičnim:

– izpust glagola v frazemu, npr. *dati jezik za zobe* → *jezik za zobe, priti na dan z besedo* → *na dan z besedo*;

– raba frazema v velelniku; pri teh je izrazita pozivna vloga izreka, ki ni njihov pomen, npr. *pazi na svoj jezik* (opozorilo), *pošlji jih nekam* (nasvet);

– raba frazema v 1. osebi ednine: izrazita je sporazumevalna vloga: *zdaj te*

imam pa poln kufer (izraža nejevoljo), vendar druge oblike kažejo, da še vedno imajo denotativni pomen, npr. *oče ga je imel po vseh teh pripetljajih poln kufer* ('naveličati se koga').

Ti frazemi imajo v SSKJ drugačen slovarski prikaz kot pragmatični: medtem ko imajo pragmatični frazemi večinoma razlago tipa izraža X ali poudarja X (pri čemer je X uslovarjeno govorno dejanje), so ti frazemi prikazani v eni od (pogostejših) oblik rabe, v stranski razlagi pa imajo pripisan denotativni pomen, npr. *jezik za zobe* 'molči, ne ugovarjaj', *na dan z besedo!* 'povej, kaj misliš', *vse skupaj jih nekam pošlji* 'ne meni se zanje', *to si zapiši za uho* 'dobro si zapomni', *zdaj te imam pa poln kufer* 'naveličan sem te, odveč si mi'. Frazemi, ki imajo v SSKJ poleg pomena zapisano tudi uslovarjeno pragmatično funkcijo (v pomenskem kvalifikatorskem pojasnilu), so večinoma pragmatični, npr. v geslu dober: kot nagovor *kaj bo dobrega* 'kakšne novice prinašate, kaj želite'.

Pomembna razločevalna lastnost pragmatičnih frazemov je torej pomen. Pragmatični frazemi se od nepragmatičnih frazemov razlikujejo v tem, da **nimajo denotativnega pomena v smislu poimenovanja predmetnosti, lastnosti, dogajanja, stanja in tudi ne izražajo razmerij med njimi**. Medtem ko nekateri pragmatični frazemi sploh nimajo (več) denotativnega pomena (npr. *pojdi se solit*), ga je pri nekaterih sicer še mogoče prepoznati (npr. pri pragmatičnem frazemu *roke kvišku* je prepoznaven kot 'dvigni roke navpično navzgor'), vendar ne zadošča za ustrezen pomenski opis: pri pragmatičnem frazemu *roke kvišku* je za utrezen pomenski opis potrebno upoštevati naslednje pragmatične kategorije:

govorec je oborožena oseba (lahko tudi samo navidezno, npr. pri otroški igri jo ponazarja tipična gesta z roko ali obema rokama, pri čemer je roka stisnjena v pest, kazalec usmerjen naprej in palec pod pravim kotom glede na kazalec navzgor)

govorčev namen: da naslovnik dvigne roke in se govorec lahko prepriča, da ni oborožen (zato zahteva, da naslovnik dvigne roke, ker mu s tem onemogoči, da bi prijel za orožje); da se mu naslovnik preda

govorčeva pričakovanja: da bi ga naslovnik lahko ogrozil z uporabo orožja, da se mu bo naslovnik pri uresničitvi namena upiral in bo skušal pobegniti,

govorčeva strategija: naslovniku grozi z orožjem (lahko navideznim),

naslovnikova pričakovanja: naslovnik ve, kakšen je govorec namen in da mu govorec grozi z uporabo orožja

odnos med govorcem in naslovnikom: sovražen

okolščine sporazumevanja: boj, vojna, lov na zločinca ipd.

posebne okolščine sporazumevanja: otroška igra

sporazumevalna vloga izreka: poziv z grožnjo

Šele ob upoštevanju navedenih pragmatičnih kategorij je mogoče sestaviti ustrezen pragmatičnopomenski opis: *roke kvišku* 'poziv z grožnjo, ki ga izreče oborožena oseba, ki se hoče prepričati, da naslovnik ni oborožen oziroma ga ne more ogroziti, z namenom, da naslovnik dvigne roke, se vda in pri tem neupira'.¹⁴

¹⁴ Upoštevanje vseh pragmatičnih kategorij v pomenskem opisu pragmatičnih frazemov je še posebej pomembno v slovarjih, ki so namenjeni nematernim govorcem.

Ne glede na to, ali pragmatični frazem nima več denotativnega pomena ali pa je ta deloma še ohranjen, gre za »pomensko izpraznjenost oziroma oslABLJENOST«, ¹⁵ ki jo je zapolnila **pragmatična funkcija** (npr. pri pragmatičnem frazemu *pojdi se solit* je uslovarjena konotativna sestavina: negativni odnos govorca do naslovnika, pri pragmatičnem frazemu *roke kvišku* pa je uslovarjena pragmatična sestavina: sporazumevalna vloga: poziv z grožnjo).

Mnogi pragmatični frazemi so s pogosto rabo, diahrono gledano, postali specializirani in ustaljeni za opravljanje točno določenega govornega dejanja – njihov pomen je mogoče opisati kot uslovarjeno govorno dejanje (npr. *dober dan* – pozdrav). Pri njih je vloga, ki so jo stalno opravljali pri sporazumevanju, postala močnejša od referenčnega pomena in ga sčasoma celo zamenjala.

Opisane in ponazorjene pomenske posebnosti potrjujejo, da je mogoče pragmatične frazeme pomensko določiti le v okviru semantike in pragmatike. Pomenski opis pragmatičnih frazemov, ki ne upošteva konotativnih in pragmatičnih sestavin, ni popoln.

2.1 Sporazumevalna vloga in pragmatična funkcija

Pomen pragmatičnih frazemov je zapolnjen s pragmatično funkcijo. Ta (pragmatična) funkcija ni uresničitev (slovarskega) pomena v besedilu niti (sporazumevalna) vloga besedila v okoliščinah, ampak je uslovarjena, zato je treba ločevati med (pragmatično) funkcijo in (sporazumevalno) vlogo. Bistvena razlika med pragmatičnimi frazemi in drugimi frazemi je namreč v tem, da **so pragmatičnim frazedom funkcije lastne**, zato so uslovarjene.

Ker so pragmatični frazemi samostojni leksikalizirani izreki (*dober dan*) ali leksikalizirani del nekega izreka (*to se pravi*), pri njihovem pomenskem opisu (tj. določanju pragmatične funkcije) ne sme zavajati vloga, ki jo opravljajo pri sporazumevanju; njihov pomenski opis ne sme biti omejen le na sporazumevalno vlogo, ki je le ena od pragmatičnih kategorij, pomembna za ustrezen pomenski opis pragmatičnih frazemov. Pri pragmatičnih frazemih, ki se rabijo kot samostojni izreki, sta (sporazumevalna) vloga in (pragmatična) funkcija bolj ali manj prekrivni (npr. pozdravi, zahvale, voščila, kletvice, vzkliki; gl. shemo 3). Vendar je tudi pri teh treba ločevati sporazumevalno vlogo in uslovarjeno funkcijo; to ponazarja naslednji primer:

G₁: Dobro jutro, stric.

G₂: Dobro jutro? Zate je še jutro, zame pa je že par ur dan.

Če bi enačili sporazumevalno vlogo in pragmatično funkcijo, bi trdili, da ima pragmatični frazem dobro jutro dva pomena: izraža pozdrav (G₁) in izraža

¹⁵ V SSKJ je ta lastnost pogosto označena s kvalifikatorskim pojasnilom z oslABLJENIM pomenom, predvsem v tipskem prikazu, kjer pragmatični frazemi niso predstavljeni kot frazemi (torej niso v frazeološkem gnezdu), ampak le kot leksikalizirani izreki, tj. s kvalifikatorskim pojasnilom v medmetni rabi, npr. *ti povem/rečem, hvala bogu, bog ne daj, ne ga lomit*.

vprašanje, začudenje (G₂). Vprašanje, začudenje je lahko (sicer neobičajno) sporazumevalna vloga izreka, v katerem je ta pragmatični frazem, uslovarjena funkcija, torej pomen, pa je pozdrav.

Shema 3: Primerjava velike stopnje prekrivnosti pragmatične funkcije in sporazumevalne vloge

PRAGMATIČNA FUNKCIJA	SPORAZUMEVALNA VLOGA
G z besedo oz. besedami izrazi hvaležnost	zahvala
G z besedo oz. besedami izrazi naklonjenost, spoštovanje	pozdrav
G z besedo oz. besedami izrazi sočutje	sožalje
G z besedo oz. besedami izrazi obljubo	obljuba, prisega
G z besedo oz. besedami izrazi jezo, nejevoljo	kletvica
G z besedo oz. besedami izrazi jezo, nejevoljo nad kom	psovka
G z besedo oz. besedami izrazi obžalovanje nad čim	opravičilo
G z besedo oz. besedami izrazi svojo voljo, hotenje	ukaz, poziv
G z besedo oz. besedami izrazi dobre želje	voščilo

Pri pragmatičnih frazemih, ki se rabijo tudi ali pa samo kot leksikalizirani del nekega izreka, (sporazumevalna) vloga izreka in (pragmatična) funkcija frazema seveda nista prekrivni (*skalpiral te bom*: sporazumevalna vloga izreka: prisega, obljava, uslovarjena funkcija (pomen) pragmatičnega frazema: grožnja). Pragmatični frazemi, ki se rabijo le kot leksikalizirani del drugega izreka (npr. *to se pravi*), imajo več funkcij in je v tem smislu mogoče govoriti o večpomenskosti. Ti pragmatični frazemi zahtevajo v slovarju tudi bolj kompleksen pomenski opis.

3. Razvrstitev pragmatičnih frazemov

Pragmatične frazeme je mogoče grobo razdeliti na dve skupini glede na lastnost, ki je povezana z rabo teh jezikovnih enot v določenih okoliščinah sporazumevanja:¹⁶

1) Pragmatični frazemi, za katere je značilno, da jih govorniki uporabljajo v točno določenih okoliščinah sporazumevanja in imajo večinoma stalno vlogo pri sporazumevanju. Ti pragmatični frazemi »imajo status performativnih izrekov« (Stein 1995, 18), kar pomeni, da je njihova vloga tesno povezana z opravljanjem določenega govornega dejanja.¹⁷ Pri tej skupini pragmatičnih frazemov je sporazumevalna vloga najpomembnejša pragmatična kategorija v pomenskem opisu.

¹⁶ V literaturi se ta lastnost označuje kot »(ne)vezanost na rabo v določenih okoliščinah sporazumevanja (v nem. Situation(un)gebundenheit«). Tako npr. S. Stein (1995, 48).

¹⁷ Zato H. Burger (1998) imenuje to skupino »sporazumevalne rutine« (v nem. kommunikative Routinen).

Pri teh frazemih sta pragmatična funkcija in sporazumevalna vloga pogosto prekrivni (npr. *dobro jutro* izraža pozdrav zjutraj – pozdrav).

2) Pragmatični frazemi, ki imajo uslovarjene različne, od okoliščin sporazumevanja neodvisne pragmatične funkcije. Govorci jih uporabljajo v ponavljajočih se, predvsem kritičnih fazah sporazumevanja, npr. v zadregi (*če se ne motim, lepa reč*), ali z določenim namenom, npr. usmerjanje naslovnikove pozornosti na sobesedilo (*na primer, in sicer, če nadaljujem*), na kako govorcevo lastnost, npr. iskrenost (*odkrito rečeno, resnici na ljubo, po pravici povedano*), zaupnost (*med nama rečeno*), prepričanost (*če ti rečem, naj me koklja brcne, če, pod nobenim pogojem*). Njihovo prevladujočo funkcijo (imajo jih namreč več) določimo glede na potek pogovora, vrsto besedila in odnosa med udeleženci sporazumevanja, kar so pragmatične kategorije. Ena od njihovih pomembnih funkcij je npr. usmerjanje pogovora v govornem besedilu in hierarhiziranje besedila v zapisanem besedilu (*če ti rečem, lepo po vrsti, na primer*). Za to skupino pragmatičnih frazemov je torej značilna večja odvisnost od (so)besedila kot od okoliščin sporazumevanja.¹⁸ Zelo pomembna pragmatična kategorija v pomenskem opisu te skupine pragmatičnih frazemov je govorečev namen.

V nadaljevanju bodo funkcijsko razvrščeni pragmatični frazemi iz SSKJ. Ker je za pragmatične frazeme značilno, da imajo uslovarjeno govorno dejanje, jih lahko uvrstimo v skupino pozivnih, zagotavljalnih, povezovalnih, ekspresivnih, izvršilnih govornih dejanj.

Lastnost, ki je oziroma bi morala biti uslovarjena pri **pragmatičnih frazemih s pozivno funkcijo**, je, da skuša govorec z izrekanjem teh frazemov pripraviti naslovnika do tega, da bi ta kaj storil, npr. *glavo pokonci*, ali ne storil, npr. *dovolj je te komedije*. Pragmatični frazemi s to funkcijo so v SSKJ npr. še: *kdo da več; roke kvišku; glavo pokonci; koražja/pogum velja; kvišku srca; preštejte denar; kasnejših/poznejših reklamacij ne upoštevamo; kaditi prepovedano, reši se, kdor se more; dovolj je te komedije; bog ne zadeni; vrat ti bom zavil; skalpiral te bom; upilil te bom; glavo ti bom razčesnil; ti bom že dal; iz kože te bom dal; ti bom že pokazal*.

Glede na prikaz pragmatičnih frazemov v SSKJ, lahko ugotovimo naslednje. Pragmatični frazemi imajo:

– (v precejšnji meri) ustrezno uslovarjeno pragmatično funkcijo, npr. *kvišku srca* (izraža spodbudo k premagovanju malodušnosti), *vrat ti bom zavil, skalpiral te bom, upilil te bom* (izraža grožnjo);

– uslovarjeno katero od bistvenih pragmatičnih kategorij, ki je nujna za ustrezen pomenski opis, npr. okoliščino rabe: *kdo da več* (kot klic pri dražbi), značilnost katerega od udeležencev sporazumevanja: *roke kvišku* (poziv oborožene osebe k neupiranju, vdaji);

– pomanjkljivo določeno pragmatično funkcijo; manjka katera od

¹⁸ Na to me je opozorila dr. E. Kržišnik.

konstitutivnih pragmatičnih sestavin, pomembna za ustrezen pomenski opis pragmatičnega frazema, npr. *preštejte denar, kasnejših/poznejših reklamacij ne upoštevamo* (izraža opozorilo – nujna pragmatična sestavina je okoliščina rabe: napis na blagajni, namenjen kupcem); *reši se, kdor se more* (kot vzklik; nujne sestavine pomenskega opisa so še: izraža opozorilo pred nevarnostjo in poziv k ukrepanju); *iz kože te bom dal* (izraža veliko jezo, nezadovoljstvo, ogorčenje; bistveni pragmatični sestavini: prisotnost naslovnika, grožnja),

– neustrezno določeno pragmatično funkcijo, npr. *kaditi prepovedano* (izraža opozorilo) – v tem primeru gre za prepoved;

– pragmatično funkcijo uslovarjeno posredno, v stranski razlagi, npr. *bom že pokazal komu* (zaradi očitka, da sem skopuh, jim bom naredil, povzročil kaj zelo neprijetnega;¹⁹ podčrtana je posredno uslovarjena pragmatična funkcija: grožnja);

– pragmatična funkcija ni uslovarjena, v pomenskem opisu pragmatičnega frazema je (oslabljeni) denotativni pomen npr. *korajža/pogum velja* (stvari se je treba lotiti, čeprav so videti težavne; pragmatična funkcija: izraža spodbudo naslovniku), *glavo ti bom razčesnil, ti bom že dal* (kaznoval te bom, tepen boš; pragmatična funkcija: izraža grožnjo).

Zagotavljajno funkcijo imajo pragmatični frazemi, ki jih govorec uporabi kot sredstvo za prepričevanja naslovnika, da govori resnico, da je njegova trditev pravilna.²⁰ Pragmatični frazemi z zagotavljajno funkcijo v SSKJ so npr. *glavo dam, da; glavo stran, če; glavo mi lahko odrežeš, če; ne..., pa če me obesiš; srce mi iztrgajte iz prsi, pa ... ne bom (storil); naj me koklja brcne, če; naj me zlodej vzame, če; naj se mi jezik posuši, če; naj oslepim, če; hudič naj me pocitra, če; naj me bog/strela ubije, če; raje bi si dal jezik odrezati, kot da; častna beseda; bog mi je priča, da; pri moji duši/veri, da; na mojo vero*.

Vsi navedeni pragmatični frazemi imajo v SSKJ pomensko kvalifikatorsko pojasnilo kot podkrepitev ali (stransko) razlago izraža podkrepitev. Zapis s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom je deloma ustrezen, a za popoln pomenski opis premalo, medtem ko zapis z razlago 'izraža podkrepitev' ni ustrezen (ustrezneje bi bilo 'izraža zagotovilo, prisego o resničnosti trditve'). Podkrepitev trditve je v teh primerih le ena od pragmatičnih kategorij, in sicer govorčeva strategija (način, postopek, ki ga govorec izbere za doseg svojega cilja). Ti pragmatični frazemi so leksikalizirana sredstva, s katerimi govorec skuša narediti svojo trditev prepričljivejšo, verjetnejšo, tehtnejšo. Torej ne gre samo za funkcijo zagotavljanja (če govorec nekaj zagotavlja, s tem izjavlja, da je povedano resnično), dejansko so ti frazemi sredstvo za podkrepitev trditve (če govorec podkrepi svojo trditev, jo naredi prepričljivejšo, verjetnejšo, tehtnejšo).²¹

¹⁹ Razlaga se nanaša na ponazarjalni primer *jim bom že pokazal skopuha*, kar je neustrezno.

²⁰ Na zagotavljajno vlogo govornih dejanj je opozorila M. Križaj Ortar (1997, 27).

²¹ Prim. gesli v SSKJ: zagotavljati (3. pomen) in podkrepanje.

Ekspresivno funkcijo imajo pragmatični frazemi, s katerimi govorec izraža:

– svoja čustva, npr. presenečenje, brezbržnost, hvaležnost, jezo, nejevoljo, čustveno prizadetost, navdušenost, nestrpnost, ogorčenje, strah, vznemirjenost, obup, grozo, začudenje, zgražanje, zaskrbljenost;

– svoj odnos (negativen ali pozitiven) do naslovnika, npr. nasprotovanje, pritrdjevanje, omalovaževanje, zavrnitev, prezir, grajanje, občudovanje, naklonjenost, sovražnost, neprijaznost, odpor, očitek, zgražanje, posmeh, pridržek, brezbržnost, slavljenje, povelečevanje, sočutje, pomilovanje, spoštovanje, strinjanje, dvom, jezo, zavrnitev. V tem primeru so uslovarjene konotativne sestavine.

Razlika med tema dvema skupinama je v okoliščinah rabe: druga skupina pogojuje prisotnost vsaj enega naslovnika (sogovorca). Vendar meja ni vedno jasna, zato mora pomenski opis v slovarju upoštevati pragmatično kategorijo naslovnika – deloma je v SSKJ tu upoštevano (npr. slovar ločuje dve razlagi pri pragmatičnem frazemu *za vraga* 'izraža močno čustveno prizadetost' in 'izraža jezo, nejevoljo nad kom', vendar to ločevanje ni dosledno).

Ekspresivno funkcijo imajo v SSKJ pragmatični frazemi: *tristo kosmatih medvedov; tristo hudičev/strel/vragov; raca na vodi; strela božja/jasna; pri prerokovi bradi; mati nebeška; sveta nebesa/pomagalka; strah in groza; križana gora; bog nebeški; Jezus Marija/Kristus; Marija pomagaj; križ božji; ljubi bog; majka mila; bog se usmili; za pet Kristusovih/kriščevih ran; za vraga/zlodeja/zlomka; hvala bogu; grom in strela; za (sveto) kriščevo voljo; hudič/vrag naj vzame/pobere vse skupaj; sveta mamka božja; kam smo prišli; kaj bo iz tega; zdaj smo pa tam; česa takega svet še ni videl; ni govora; to ni ničemur podobno; to bomo šele videli; za nosom (izraža izogibanje odgovoru, zavrnitev); nosi vas vrage; da bi te vrage/cucek/grom/kuga/zlomek/bes/klek/hudič/satan/ spak/strela; kuga te poberi; niti na kraj pameti mi ne pride; to me pa en kurec briga; pojdi se solit; pojdi v ričet; kaj se to pravi; pokora nazarenska; ti si pa dober; nekam/v zid se zaleti; bog te je dal; bog te nesi; bog te nima rad; da te ni sram; to ni vse skup/vkup nič; vse lepo in prav, ampak; zdaj pa imaš/ima/imamo; ne da bi vedel; kakor misliš; ne bi rekel; bogu bodi potoženo; hvala lepa za tako pomoč; veš da ne; prvič in zadnjič; pa/in pika/zdravo/konec (besed); to je moja zadnja beseda; kufre gor, kufre dol; to je pa višek; še vprašaj; prava reč/figa; ne najdem besed; pa še zlato uro; kaj bi tisto; škoda besed; ni vredno besed; sodnika v špirit; pojdi (hudiču/vragu) v rit; piši me v uho/rit; kam je pa to za zapisati; kaj/česa ne poveš; kaj ga pa lomiš; ne lomi ga; ne serji ga; med nama/nami rečeno; kar misli si; vsako tele ima svoje veselje; naj bom papež, če (izraža nezaupanje v trditev); kje pa; pa kaj zato; boga zahvali; prvi april; kaj/česa ne poveš.*

Za to skupino je značilna večpomenskost (večfunkcijskost), ki je v SSKJ večinoma uslovarjena, npr. *sveta nebesa* izraža nejevoljo, nestrpnost; izraža navdušenost, priznanje; *sveta pomagalka* izraža začudenje, presenečenje; izraža strah, vznemirjenje, obup; *bog se usmili* izraža nejevoljo, nestrpnost; izraža sočutje, pomilovanje; izraža strah, vznemirjenje. Niso pa v SSKJ uslovarjene druge konstitutivne pragmatične sestavine, ki so v tem smislu pomensko razločevalne, npr. okoliščine rabe, odnos med udeleženci sporazumevanja, vloga govorca in

naslovnika ipd. Neupoštevanje teh pragmatičnih kategorij ima za posledico nekatere neustrezne pomenske opise pragmatičnih frazemov v slovarju, npr. *vsako tele ima svoje veselje* izraža dopuščanje sicer nespametnega, neprimernega govorjenja, ravnanja koga – konstitutivna pragmatična sestavina v tem pragmatičnem frazemu je govorec: govorec se odziva na nekaj (govorjenje, ravnanje nekoga) in govorec ima do tega svoje stališče; razlaga torej mora vsebovati to sestavino, npr. 'izraža dopuščanje za govorca nespametnega, neprimernega govorjenja, ravnanja'. Pogosto se pomenski opis v SSKJ ne nanaša na pragmatični frazem, temveč na izrek, katerega del je (torej na ponazarjalni primer), kar je neustrezno, npr. *za (sveto) kriščevo voljo: za sveto kriščevo voljo, ne bodi tak* izraža svarilo, prepoved, opozorilo.

Povezovalno funkcijo imajo uslovarjeno pragmatični frazemi, ki jih govorec uporabi le z namenom, da bi z naslovnikom vzpostavil ali ohranil stik, npr. pozdravljanje, opravičevanje, nagovarjanje naslovnika, izražanje hvaležnosti, vljudnosti, dobrih želja, sočutja, izrekanje voščil, pohval, sožalja. Ti pragmatični frazemi imajo močno družbeno sporazumevalno vlogo. Pri tej skupini pragmatičnih frazemov je mogoče govoriti o najvišji možni stopnji prekrivnosti sporazumevalne vloge in pragmatične funkcije. To imenuje H. Burger (1998, 29) pragmatična stalnost (v nem. pragmatische Festigkeit). V SSKJ so pragmatični frazemi s povezovalno funkcijo npr. *najlepša/iskrena hvala (za); hvala za vse; hvala lepa; tisočkrat hvala; iskrene čestitke; mir z vami; na (skorajšnje) svidenje; (moje/naše) iskreno sožalje; z odličnim spoštovanjem; čast/drago mi je; me veseli; spoštovane gospe in gospodje; spoštovani poslušalci in poslušalke; spoštovane gledalke in gledalci; cenjeni bralci; vaša ekscelenca; kako ste kaj; kaj bo dobrega; hvala, enako; prosimo za razumevanje; dober dan; dober večer; dobro jutro; hvaljen (bodi) Jezus (Kristus); smrt fašizmu – svobodo narodu; ni za kaj; srečno pot; bog daj srečo/zdravje; srečno novo leto; vse najboljše (za); (še) na mnoga leta; lahko noč; dober tek; na zdravje; dober pogled (voščilo za uspešen lov); dober prijem (voščilo za uspešen ribolov).*

V SSKJ so pragmatični frazemi z ekspresivno in povezovalno funkcijo prikazani različno:

– kot frazemi so predstavljeni v frazeološkem gnezdu z razlago, v kateri je uslovarjena katera od pragmatičnih kategorij, npr. *v zid se zaleti* (izraža nejevoljo, nestrpno odklanjanje, zavračanje);

– kot leksikalizirani izreki so označeni s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom v medmetni rabi z razlago, v kateri je uslovarjena katera od pragmatičnih kategorij, npr. *najlepša hvala* (v medmetni rabi izraža hvaležnost);

– kot ponazarjalni primer, in sicer

• s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom, ki ima uslovarjeno govorno dejanje in/ali okoliščino rabe, npr. *dober prijem* (kot voščilo za uspešen ribolov)

• s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom in razlago, v kateri je uslovarjena katera od pragmatičnih kategorij, npr. *še enkrat* (kot vzlik izraža zahtevo po ponovitvi).

Izvršilno funkcijo imajo pragmatični frazemi, ki, izrečeni, spremenijo zunajjezikovno stvarnost. Ti pragmatični frazemi se večinoma ne rabijo pri vsakdanjem sporazumevanju. Od drugih pragmatičnih frazemov se razlikujejo v tem, da se rabijo predvsem v določenih institucijah, npr. v cerkvi, na sodišču, v parlamentu ipd. V SSKJ je tudi nekaj primerov pragmatičnih frazemov z izvršilno funkcijo, npr. *tu je moja roka* (znak za sklenitev dogovora, kupčije ali za spravo), *hokus pokus*; *čira čara*;²² *pozor, pripravljeni, zdaj* (izraža začetek dejanja, npr. pri teku), *toliko za danes* (izraža zaključek dejanja, npr. predavanja).

Viri in literatura

- Aijmer, Karin, *Conversational Routines in English, Convention and Creativity*, London, New York 1996.
- Bešter, Marja, *Renata Zadavec-Pešec, Pragmatično jezikoslovje: (temeljni pojmi), 1994 (ocena), Jezik in slovstvo* 39 (1993/1994), 362–364.
- Burger, Harald, *Idiomatik des Deutschen*, Tübingen 1973.
- Burger, Harald, *Phraseologie, Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin 1998.
- Burger, Harald, Buhofer, Annelies, Sialm, Ambros, *Handbuch der Phraseologie*, Berlin, New York 1982.
- Cambridge International Dictionary of English*, Cambridge ⁴2001.
- Coulmas, Florian, *Routine im Gespräch, Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik*, Wiesbaden 1981.
- Fleischer, Wolfgang, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen ²1997.
- Gläser, Rosemarie, *Phraseologie der englischen Sprache*, Leipzig 1986.
- Križaj Ortar, Martina, *Poročani govor v slovenščini (skladenjsko-pragmatični vidik), doktorska naloga*, Ljubljana 1997.
- Kržišnik, Erika, *Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Debatni list Slava* 2 (1987/88), 143–162.
- Kržišnik Kolšek, Erika, *Frazeologija v moderni, magistrska naloga*, Ljubljana 1988.
- Kržišnik, Erika, *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja), doktorska disertacija*, Ljubljana 1994.
- Kržišnik, Erika, *Vsebina (slovenskega) frazeološkega slovarja za tujce – določitev in preizkus meril, Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, Ljubljana 2001, 7–21.
- Kunst-Gnamuš, Olga, *Govorno dejanje – družbeno dejanje, Komunikacijski model jezikovne vzgoje*, Ljubljana 1984.
- Leech, Geoffrey, *Semantics, The Study of Meaning*, Harmondsworth ²1981.
- Lewandowski, Theodor, *Linguistisches Wörterbuch*, Heidelberg, Wiesbaden 1994.

²² Z izrekanjem čarovnih besed se spremeni predmetnost, npr. predmet izgine, se spremeni, se spet pojavi ipd. V tem smislu imajo ti pragmatični frazemi izvršilno funkcijo.

- Lyons, John, *Semantics 1, 2*, Cambridge 1977.
- Mey, L. Jacob, *Pragmatics, An Introduction*, Oxford, Cambridge 1993.
- Pilz, Klaus Dieter, *Phraseologie, Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung und Systematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartssprache*, Göttingen 1978.
- Rauch, Elisabeth, *Sprachrituale und institutionellen und institutionalisierten Text- und Gesprächsorten*, 1992.
- Saussure de, Ferdinand, *Predavanja iz splošnega jezikoslovja* (prevod: Boštjan Turk), Ljubljana 1997.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1994.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki, Elektronska izdaja na plošči CD-ROM*, Ljubljana 2000.
- Stein, Stephan, *Formelhafte Sprache, Untersuchungen zu ihren pragmatischen und kognitiven Funktionen im gegenwärtigen Deutsch*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien 1995.
- Stramljič Breznik, Irena, Komunikacijski ali sporočanjejski frazemi, *Jezik in slovstvo* 46 (2000/2001), 191–200.
- Toporišič, Jože, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovstvo* XIX (1973/1974), 273–279.
- Toporišič, Jože, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana 1992.
- Toporišič, Jože, *Slovenska slovnica*, Maribor 2000.
- Vidovič Muha, Ada, *Slovensko leksikalno pomenoslovje, Govorica slovarja*, Ljubljana 2000.

Pragmatic Phrasemes in the Dictionary of Standard Slovenian Summary

Pragmatic phrasemes are phrasemes with such extreme morpho-syntactic limitations that their lexicographic presentation is identical with at least one of the contextual and/or circumstantial uses in communication (pojdi -te, -ta se solit, naj se gre -jol/-do, -sta solit 'give it a break'), but very often their lexicographic presentation is completely identical with the contextual/circumstantial uses in communication (resnici na ljubo 'to tell the truth', dober dan 'good day'). In terms of syntax the pragmatic phrasemes are special in the sense that they do not function as sentence elements, rather they are lexicalized utterances (lahko noč 'good night') or lexicalized parts of utterances (to se pravi 'that is to say'). On the semantic level the pragmatic phrasemes differ from other phrasemes mainly because they no longer have their denotative meaning in the sense of naming objects, properties, action or state, nor do they express the relations among them, but they do have a lexicalized pragmatic function which can be either that of an appeal (roke kvišku 'hands up'), assurance (častna beseda 'on my honour'), expressiveness (pojdi se solit 'give it a break'), cohesion (dober tek 'enjoy your meal') or performance (pozor, pripravljeni,

zdaj 'ready, steady, go'). *Because of this semantic peculiarity the meaning of pragmatic phrasemes can be described properly only if we consider the elements of communication (the speaker's intention, the relationships among the participants in communication, the circumstances, the communicative role of the utterance) and its dependence on the context.*